

Falsterbonäset – en för Sverige unik landform

Något om dess bildning och fortsatta tillväxt

När man efter en färd över Söderslätt i sydvästra Skåne når fram till Falsterbonäset blir man varse en drastisk landskapsförändring. En bördig jordbruksbygd lämnar plats för sandig mark bevuxen med flygsandbindande tallskog. Man möter också öppna områden med ljunghed, ängsvegetation eller strandflora samt ytor med äldre eller nyare bebyggelse. Vegetations- och markförhållandena är ovanliga för vårt land. Så är exempelvis Skanörs Ljung en så kallad oceanisk fukthed vars marktäckning utgörs av ett tunt torvskikt över sanden. Och strandängarna bland annat väster om Skanörs kyrka har marskliknande karaktär och utbildar sin speciella strandängstörv.

Halvön, som alltså väsentligen är uppbyggd av sand, skjuter ut från fastlandet i västlig riktning. Dess stränder mot Östersjön i söder och Öresund i väster är mestadels sandiga och dynklädda, medan öresundsstränderna mot norr och öster mera präglas av ängsmark (figur 1).

Ung och unik

Falsterbonäset är en för svenska förhållanden unik landform och utgör en mycket ung del av vårt land. Det bildades för endast ca 4000 år sedan i samband med att det så kallade Littorinahavet drog sig tillbaka och så småningom förvandlades till nuvarande Östersjön. Och näset byggs på än i dag genom geologiskt sett mycket ”snabba” processer.

Halvön uppstod genom att pålagrad sand förenade tre moränryggar med varandra och med kusten (Richter 1936). Morän är som bekant ett osorterat sediment avsatt av den smältande landisen. Området blev isfritt redan för drygt 17 000 år sedan. En av de tre moränansamlingarna, ö-kärnorna, bildar grunden till Falsterbo rev och Måkläppen. En annan tar formen av ett stråk från Knösen söderut och en tredje av ett stråk från Stenudden i Ljunghusen norr-ut till udden Gyeholmen (figur 2).

Sanden har nått näset väsentligen genom havsströmmar från östliga riktningar längs skånska sydkusten. Svåra stormar från öst-sydost till sydost har varit och är särskilt verksamma i sandtransporten. Genom vågor och vindar förs sanden in mot stranden och avsätts efter hand. Näset byggs på från öster mot väster, en process som alltså alltjämt pågår. På näsets sydsida förflyttas sanden västerut, medan transporten på västsidan är mot norr.

Sanden utgörs väsentligen av ljusa kvartskorn som bildats genom vittring av urberg. Den har sedan kommit att ingå i sydsånska jordar från vilka den frigjorts genom erosion. I anslutning till ö-kärnorna kan man också finna grovt moränmaterial i form av grus och sten. Falsterbonäsets sandlager vilar dock huvudsakligen på finare morän, främst lera och silt, vilken i sin tur vilar på kalkberggrund (Ringberg 1975, 2010). Sandens mäktighet åskådliggörs i

figur 2. De båda raka svarta linjerna i figuren markerar orienteringen hos två av de underliggande moränryggarna. De mäktiga lagren i väster och öster och mellanliggande tunnare sandskikt indikerar två förhistoriska delar av det blivande näset. Sanden har alltså efterhand byggts upp främst på utsidorna av ryggarna. Sandtillförseln mellan dessa har uppenbarligen varit mindre.

Landtungor och laguner

Genom våg- och vindverkan byggdes alltså sanden ut från moränryggarna och bildade efterhand långsträckta revlar,

landtungor, av vilka några förenade ö-kärnorna inbördes eller förenade dessa med fastlandet. En mycket långsträckt sandavlagring, som vuxit ut genom materialtransport utefter stranden, benämns med en tysk term "nehrung". Den utgår vanligen som en strandsporre av sand som genom snett infallande vågor transporteras och lagrats i anslutning till en udde eller halvö. Genom att vågorna på grund av djupförhållandena alltmera böjs av kring strandsporrens spets blir pålagringen ofta omböjd i riktning mot den innanför liggande strandlinjen och bildningen brukar då benämnas "krumudde". En revel kan

Figur 1. Satellitbild av Falsterbonäset med i uppsatsen nämnda lokaler markerade.

- 1 Höllviken
- 2 Falsterbokanalen
- 3 Ljunghusen
- 4 Gyeholmen
- 5 Skanör
- 6 Knösen
- 7 Badreveln eller Norra Haken
- 8 Hovbacken
- 9 Skanörs hamn
- 10 Falsterbo
- 11 Slusan (förbindelse mellan hav och lagun)
- 12 Flommen
- 13 Reveln
- 14 Falsterbo fyr
- 15 Ule Nabbe eller Nabben
- 16 Mäkläppen
- 17 Falsterbo rev
- 18 Ammebukten
- 19 Ångsnäset
- 20 Skanörs Ljung
- 21 Stenudden

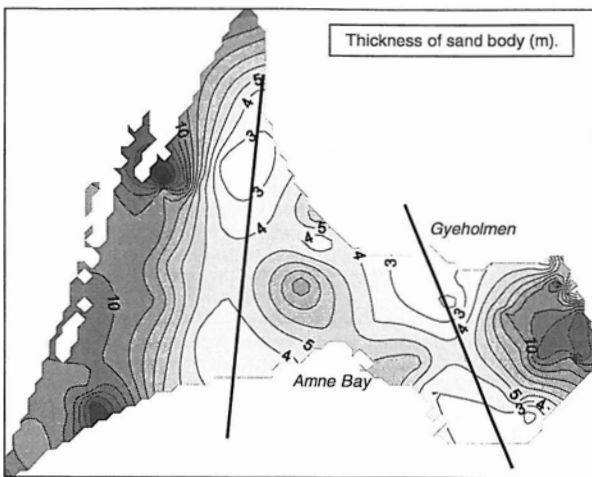

vara uppbyggd av flera krumuddar, och ej sällan bildas nya revlar utanför befintliga revelsystem. Efter hand som reveln eller revlarna växer ut kommer dessa att alltmera omsluta innanför liggande bukt för att slutligen nå den motsatta stranden. Det omslutna vattenområdet bildar en strandsjö, lagun, som ofta är en kortvarig bildning. Större laguner kan dock kvarstå under flera sekel innan de växer igen. Processen innebär en utjämning av kustlinjen.

Också vågor som rullar in mot en ö kommer på grund av ett minskat vattendjup att avböjas. På öns läsida möts därför två vågsystem, vilket medför att sand eller grus avlagras. Efter hand byggs här upp en rygg, som i de fall den förenar ön med en annan ö eller med fastlandet, benämns med en italiensk term "tombolo". Genom starka vindar och högvatten har den då byggts på som en permanent övervattensbildning. Falsterbonäset med sina tre ö-kärnor är ett exempel på en komplex tombolo.

Falsterbonäset har alltså bildats genom att tre ö-kärnor vuxit samman genom pålagring av sand och vilka därtill nått förbindelse med fastlandet. Tillväxtprocesserna har emellertid ej avstannat med detta. Stormar, vågor och havsströmmar har fortsatt uppbyggnaden. Näset har ännu ej nått sin "slutgiltiga" form.

Den huvudsakliga tillväxten äger rum i halvöns västra del. Mellan Falsterbo och Skanör har kustlinjen efterhand förflyttats västerut. Detta har skett genom att långsträckta sandrevlar och strandvallar successivt bildats parallellt med kusten. Dessa avskiljer här vattenområden som alltså förvandlas till laguner. De yngsta lagunerna finns i väster, medan äldre och alltmera igenväxta påträffas inåt land mot öster. De äldsta utgör idag kärrmark. Flommen har sålunda successivt byggts upp av revlar, nu gräsbevuxna, och mellanliggande mer eller mindre utfyllda laguner. Den yttersta och alltså yngsta reveln heter just Reveln (figur 3).

Figur 2. Sandskiktets mäktighet. Två av moränryggarna markerade. Efter Blomgren (1999) och Davidsson (1963).

Måkläppen

Den mest spektakulära landutvecklingen på näsets västsida är ön Måkläppens formförändringar och ”tillandning” i sydväst, kustförändringarna intill Skanörs hamn samt tillblivelsen av Badreveln eller Norra Haken, den mot norr snabbt växande långa reveln i nordväst, en revel som dessutom har förflyttats i sidled mot öster.

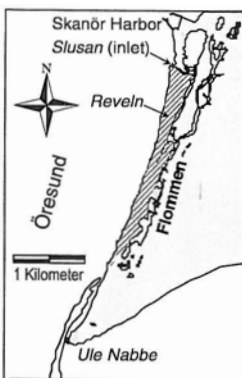
Måkläppens form och storlek förändras kontinuerligt. Dess ringa höjd gör den särskilt utsatt för havets och vindens verkan. Vågor och vattenstånd bestämmer strandlinjens tillfälliga läge. Vid enstaka tillfällen kan stormvågor kraftigt omforma stranden och till och med bryta igenom hela reveln. Under senare år har Måkläppens form- och storleksförändringar varit särskilt påtagliga (Schmitz 1999). Under 1930-talet och tidigare var Måkläppen en liten hästskoformad ö söder om Ule Nabbe (figur 4). Ön har sedan vuxit ut åt norr och blev under 1990-talet landfast 500 meter norr om Falsterbo fyr och förvandlades därmed till en halvö. En ny revel har i snabb takt vuxit

ut från Måkläppen och nått land öster om Nabben, som alltså numera är ”fångad” i en stor lagun. Måkläppen kommer troligen att mera permanent utgöra Falsterbonäsets sydvästupstuds (figur 5).

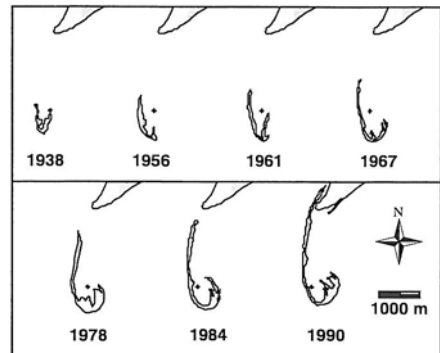
Måkläppens snabba tillväxt kan möjligen relateras till de stora sandmassor som i samband med Falsterbokanalens tillkomst på 1940-talet dumpades i havet ett par km söder om Falsterbonäset.

Hamnen påverkar

Skanörs hamn, som tillkom omkring 1880, har också gett upphov till markanta kustförändringar på näsets västsida. Materialtransporten, som här är riktad mot norr, har delvis hejdat av hamnens pirar, och sanden har kommit att deponeras söder om denna. Här har Reveln fått en fortsättning i en bred strand, en så kallad ”plage”. Hamnanläggningen torde också ha medverkat i uppkomsten och tillväxten av Badreveln (figur 6). Dennes utsida eroderas dock i lä av hamnen, medan sand avsätts

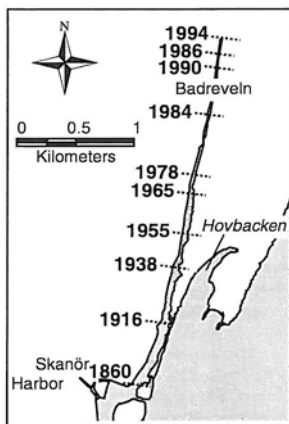
Figur 3. Flommen och Reveln. Efter Blomgren (1999).

Figur 4. Måkläppens form och utveckling under ca 50 år. Efter Blomgren (1999), Davidsson (1963) och VIAK (1987).

Figur 5. Måkläppen. I bilden, som togs mot norr 2001, är flera av de beskrivna lokalerna synliga. Fotograf Björn Hillarp.

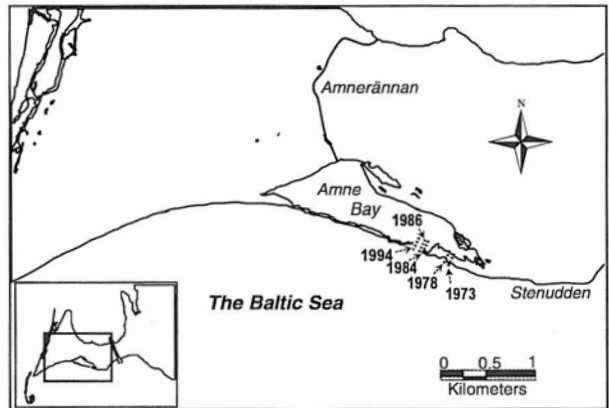

Figur 6. Badrevelns tillväxt efter Skanörs hamns tillkomst ca 1880. Efter Blomgren (1999).

genom överspolning på revelns insida. Den kom därför att tidigt etablera kontakt med den äldre, innanför liggande krumudden Hovbacken. Den senare representerar den äldsta delen av Flommen med en möjlig ålder av tusen år (Richter 1936).

Kusten jämnas ut

På Falsterbonäsets sydsida har den åt väster riktade materialvandringen resulterat i Stenuddens hakbildningskomplex och, under ett tidigare skede, i den nu fossila krumudden Ängsnäset. Under senare år har en mer än två kilometer lång sandrevel kommit att övertvåra Ammebukten, som

Figur 7. Ammebukten är numera en lagun. Dess nehrung markerar kustlinjens läge idag. Sammanställning av Blomgren (1999) baserad på uppgifter hos bla Davidsson (1963) och Mattsson (1973). Se även Mattsson (1998).

härvid förvandlats till en stor lagun (figur 7). En mindre lucka skär genom reveln och hålls öppen av strömmande vatten vid vattenståndsskillnader mellan hav och lagun. Revelbildningen över Ammebukten är ett gott exempel på kustutjämnning och ett bidrag till Falsterbonäsets närmande till ett tillstånd av jämvikt. Men också här kan inte uteslutas en viss inverkan av ovan nämnda sanddumpning under 1940-talet.

Fortsatt förändring

Av det ovanstående torde ha framgått att Falsterbonäset som helhet står under fortsatt tillväxt. Mera kontinuerlig vågerosion förekommer egentligen endast norr om Skanörs hamn. Vid högt vattenstånd och kraftig sjögång kan dock också stränderna söder om hamnen och på näsets sydsida eroderas. Särskilt utsatta är då strändernas sandyner.

På lång sikt kan befaras att en fortsatt och eventuellt accelererande havsytehöjning kommer att utgöra ett ökande hot mot näsets lågt liggande mark. Man får dock

hoppas att kommunens planerade invallning av utsatta ytor samt näsets naturliga fortsatta utvidgning då ger skydd. Tidigare förekommande översvämningar visar på tagligt vad annars kan hända.

En beskrivning av Falsterbonäsets tillblivelse och fortsatta tillväxt skulle vara ofullständig om man inte också nämner den effekt på landformsbildningen som mera direkt utövas av vinden. Den av vågorna uppkastade sanden torkar fort upp, när den utsätts för vind. Genom vinden förflyttas sandkornen sedan rullande eller studsande in från strandkanten och deponeras så småningom som kustdyner och andra ackumulationsformer. Den rörliga sanden, flygsanden, kunde tidigare vålla problem för befolkningen. Sanden innanför stränderna är numera stabiliserad främst genom planterad skog. Vidare har tidigare sandexponering vid torvtäkt på Skanörs Ljung sedan länge upphört. Flera områden på näset är idag naturreservat.

Falsterbonäset erbjuder oss goda möjligheter att direkt inför våra ögon beskåda och följa landformsbildningen, en

naturupplevelse om någon. I de flesta andra områden i vårt land omdanas landformerna så långsamt att en människas livstid ej räcker till för sådana observationer.

Referenser

- Blomgren, Sten (1999) *Hydrographic and morphological processes at Falsterbo Peninsula*, Department of Water Resources Engineering, Lund Institute of Technology, Lund University, Report No 1027.
- Davidsson, Jan (1963) *Littoral processes and morphology on Scanian flat-coasts particularly the peninsula of Falsterbo*, Lund Studies in Geography Ser. A. Physical Geography No 23.
- Mattsson, Jan O (1973) Fortskridande tillandning på södra delen av Falsterbohalvön, sid 206–209 i K E Bergsten (red) *Svensk Geografisk Årsbok 49*, Sydsvenska Geografiska Sällskapet, Lund.
- Mattsson, Jan O (1998) Ammebukten återbesökt, sid 225–226 i T Hägerstrand & G Törnqvist (red) *Ekonomisk geografi i omvandling. Svensk Geografisk Årsbok 74*, Sydsvenska Geografiska Sällskapet, Lund.
- Richter, Herman (1936) Studier över den yttre strandzonens dynamik och morfologi inom södra östersjöområdets flack-kust, sid 7–69 i *Svensk Geografisk Årsbok 12*, Sydsvenska Geografiska Sällskapet, Lund.
- Ringberg, Bertil (1975) Beskrivning till kvartärgeologiska kartbladet Trelleborg NV / Malmö SV, Ser. Ae, (23), Sveriges Geologiska Undersökning, Uppsala.
- Ringberg, Bertil (2010) Geologi, sid 17–32 i D Carlson (red) *Härligast i världen! Falsterbonäsets Naturvårdsförening 40 år*, Falsterbonäsets Naturvårdsförening.
- Schmitz, Arne (1999) *100 år på Måkläppen*, Förlagshuset Swedala, Trelleborg.
- VIK (1987) Vellinge kommun. Sandflyttan. Synpunkter på planerad täktverksamhet, VIK AB Rapport nr 4919.093642, Malmö.

*Jan O Mattsson är professor emeritus vid
Institutionen för naturgeografi och ekosystemanalys,
Lunds universitet. Mejl: jan.mattsson@nateko.lu.se*